

**Zespół Szkół im. Adama Wodziczki w Mosinie**

**Krzysztof Niewoliński**

**Podstawowe kategorie estetyczne  
oraz ich funkcje**

**Mosina 2005**

**Praca wykonana podczas zajęć  
przedmiotu: przetwarzanie informacji  
w II klasie liceum profilowanego  
o profilu zarządzanie informacją  
pod kierunkiem p. Pawła Zawieji.  
Nauczyciel konsultant: p. Ewa Pietrzak.**

## **SPIS TREŚCI**

Wstęp.....	4
Rozdział I: Kategorie estetyczne.....	5
Rozdział II: Komizm.....	7
II.1 Komedie.....	8
II.2 „Satyra prawdę mówi” opis satyry.....	9
II.3 Przykład na satyrze Ignacego Krasickiego „Do króla” .....	9
II.4 Przykład na satyrze „Świat zepsuty” .....	10
II.5 Przykład komizmu w komedii Moliera .....	10
Rozdział III: Tragizm .....	11
III.1 Przykład tragedii na lekturze „Antygona” .....	11
III.2 Na czym polega tragizm głównej bohaterki książki pt „Antygona”.....	13
Rozdział IV: Ironia .....	14
IV.1 Ironia romantyczna .....	14
IV.2 Ironia sokratyczna .....	15
IV.3 Ironia tragiczna .....	15
Rozdział V: Piękno .....	16
V.1 Uroda i brzydota w utworach Stefana Żeromskiego .....	17
V.2 Harmonia .....	19
V.3 Symetria .....	19
V.4 Proporcje .....	20
Rozdział VI: Groteska .....	21
Podsumowanie pracy.....	22
Bibliografia.....	23
Spis Rysunków.....	24

## **Wstęp**

Postanowiłem wybrać temat pt. „Podstawowe kategorie estetyczne oraz ich funkcje”, ponieważ stwierdziłem, że jest to pasjonujący temat. Opiszę w nim wszystkie funkcje estetyczne, czyli tragizm, komizm, patos i ironię. Chcę przekazać też, co to są kategorie estetyczne i jaką mają rolę. W mojej pracy zamieszczę opisy kilku przykładów satyr, komedii, lektur oraz kilka obrazów przedstawiających te kategorie.

## ROZDZIAŁ I

### Kategorie estetyczne

Różne kierunki i prądy w sztuce w zależności od swych ogólnoestetycznych założeń preferują pewne kategorie estetyczne, odrzucając inne np. klasycyzm wysoko cenił piękno i tragizm, barok zaś wzniosłość, ustalają zasady równoczesnego występowania kategorii estetycznych uznanych za przeciwstawne, niekiedy jednak dopuszczając ich współwystępowanie w jednym dziele np. tragizm i komizm w dramatach Szekspira, różnorodność kategorii estetycznych w sztuce romantycznej. W normatywnych teoriach literackich realizowanie określonej kategorii estetycznej było także istotnym wyznacznikiem niektórych gatunków literackich, np. tragedii czy komedii.

Estetyka to w szerokim znaczeniu, przyjmowanym na ogół współcześnie, estetyka jest pojmowana niejednolicie: bądź jako ogólna teoria sztuki obejmująca zarówno teorię sztuki tzw. czystej, jak i sztuki użytkowej, bądź jako teoria piękna dzieł sztuki i przedmiotów naturalnych. Zakres badań tak pojmowanej estetyki obejmuje wiele różnorodnych zagadnień. Jako przedmioty badań estetyki, określające zarazem jej zadania jako nauki, wymienia się zwłaszcza: treść i formę dzieł artystycznych, genezę i funkcje zjawisk estetycznych doznania estetyczne i przeżycia artystyczne towarzyszące procesom twórczości i percypowania dzieł sztuki (J. Volkelt, A. Shaftesbury, E. Burke), przyczyny i prawa ogólne ustalane w samej estetyce, ale także biologii, psychologii i socjologii itp. rządzące zjawiskami artystycznymi, a zwłaszcza kształtowaniem się ocen dotyczących tego, co piękne lub brzydkie, wreszcie wartości estetyczne, ogólne kryteria i kanony piękna w aspekcie historyczno - opisowym lub normatywnym. W Polsce rozwój estetyki jako odrębnej dyscypliny filozoficznej datuje się od połowy XIX w. Myśl estetyczna K. Libelta, J. Kremera i E. Dembowskiego, koncepcje M. Massoniusa



y

Rys. 1 estetyka

(pozytywizm), M. Sobeskiego (estetyczny psychologizm) i inne dały początek coraz nowocześniejszym rozwiązaniom zagadnień estetyki. Głównie jej osiągnięcia przypadają na okres międzywojenny i powojenny, zwłaszcza dzięki badaniom i pracom estetycz-

*Podstawowe kategorie estetyczne oraz ich funkcje*

nym R. Ingardena (estetyka fenomenologiczna), S. Ossowskiego, H. Elzenberga i S. Szumana (konceptje psychologistyczne), W. Tatarkiewicza (semantyka estetyczna i typologia). Pierwsza katedra estetyki w Polsce powstała 1957r na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1960r są wydawane „Studia Estetyczne”.

## **ROZDZIAŁ II**

### **Komizm**

Komizm to właściwość charakterystyczna dla pewnych zjawisk spotykanych w życiu człowieka lub przedstawianych przez sztukę wywołujący u kogoś, kto wywołuje konfigurację śmiechu i silnych emocji negatywnych takich jak trwogę, rozpacz, obrazę i litość. Może ta osoba też być obserwatorem i uczestnikiem tego zdarzenia. Specjalni badacze od Arystotelesa okazywali wiele okoliczności obiektywnych jak i subiektywnych, które motywują przeżycie komizmu. Najważniejsze z tych motywacji to:

- Odczucie wyższości, przewagi i bezpieczeństwa osoby obserwującej i dystansującej się wobec komicznego obiektu, wzrastające wówczas, gdy komicznej degradacji podlegają wartości zachowujące przywileje wielkości, supremacji i nietykalności.
- Zaskoczenie czytelnika lub odbiorcy i przemiana jego postawy wskutek kontrastu między początkowymi nastawieniami i oczekiwaniami a ostatecznym rozwiązaniem komicznej sytuacji, co rozładowuje napięcie po przez śmiech wyzwala nadwyżkę nagromadzonej energii.
- Ujawnienie jakiejś oczywistej niecelowości, niedorzeczności, absurdu czy anomalii.
- Przypadki dominacji rozmaitych form automatyzmu i mechaniczności nad wiecznie zmiennym, przeciwnym mechanizacji nurtem życia i duchowego rozwoju.
- Sprzeczność między prawdą a pozorem, między istotą zjawiska a jego zmysłowym i momentalnym objawieniem, między celem a mającym do niego prowadzić działaniami objawia się wyłącznie w strefie zjawisk humanistycznych, zjawiska natury obejmując w jedynie tym zakresie, w jakim uczestniczą one w działaniach ludzkich, lub też są interpretowane przez analogię do świata ludzkiego. Niektórzy badacze ograniczają strefę komizmu tylko do dziedziny sztuki, zachowując do życiowych objawień komizm ma nazwę śmieszności. Przeżycie komizmu jest jednym z rodzajów przeżycia estetycznego, z tej racji komizm zaliczany bywa do kategorii estetycznych. Funkcja komizmu nie wyczerpuje się jednak w oddziaływaniu estetycznym i bezinteresownie zabawowym, spełnia też on podstawowe zadania z zakresu pedagogiki społecznej, służąc np kształtowa-

nie opinii na temat pewnych zjawisk, ośmieszając je i likwidując otaczający je strach, wstyd lub szacunek. Stąd duży udział pierwiastka komicznego w literaturze dydaktycznej, w utworach satyrycznych i parodystycznych.

## **II.1 Komedie**

Komedia to gatunek dramatu obejmujący utwory operujące środkami komizmu, o żywej akcji i pomyślnym zakończeniu. Powstała w starożytnej Grecji z improwizowanych mimów ludowych oraz pochodów, połączonych ze



Rys. 2 komizm

śpiewami satyrycznymi, należących do obrzędów dionizyjskich. W V w. p.n.e. pojawiła się komedia staroattycka, łącząca satyrę polityczną z elementami baśniowymi i groteskowymi. W IV w. p.n.e. komedia średnia, pozbawiona elementu satyryczno-politycznych, który zastąpiła realistycznymi obrazkami z codziennego życia. W rozwoju komedii literackiej w XVI i XVII w. różne tendencje wyznaczyły: komedia angielska i hiszpańska, nawiązujące do form ludowych, łączące realizm z fantastyką i żywiołowy komizm z liryzmem (z tej tradycji czerpali romantycy), oraz komedia molierowska, realistyczno – obyczajowa, o podłożu filozoficzno – moralnym. Komedia oparta na wzorach molierowskich, dominująca we Francji XVIII w. przekształciła się w końcu stulecia w sentymentalno – moralizatorską komedię mieszczańską. W XIX w. tradycja molierowska odżyła m.in. w twórczości A. Fredry. Komedia okresu realizmu i naturalizmu wchodziła w związki z dramatem obyczajowo – psychologicznym. Jednocześnie rozwijały się tradycyjne odmiany gatunku, m.in. komedia bulwarowa i komedia salonowa. W dramaturgii XX w. komedie występuje w różnorodnych formach

- jako wykład paradoksalnej moralistyki
- jako gra z uświęconymi motywami historycznymi
- jako instrument działania dydaktyczno – politycznego.

Znamienne stało się zacieranie odrębności gatunku przy wzrastającym znaczeniu elementów groteskowych i hiperbolicznych oraz środków ekspresji nienależących do komizmu, tragikomedii, tragigroteskii. W IV–III w. p.n.e. komedia nowa pogłębiła realizm obyczajowy do niej głównie nawiązała komedia rzymska, zwłaszcza Plaut i Terencjusz. Komedia antyczna stworzyła podstawowe formy europejskiej komedii nowożytnej, zapoczątkowanej w epoce renesansu. Główne odmiany: komedia sytuacji,



o dynamicznej akcji, obfitującej w perypetie. Komedie, i jej pododmiana komedia intrygi. W komedii charakterów środki komicznego wyjaskrawienia służą budowaniu wyrazistych, moralno – psychologicznych sylwetek bohaterów. Komedia satyryczna, ośmieszająca różne środowiska społeczne, obejmowała komedię obyczajową i komedię polityczną. Oprócz komedii literackiej istniała farsa ludowa, której elementy przejęły intermedium, farsa, *commedia dell'arte*.

## **II.2 „Satyra prawdę mówi” opis satyry**

„Satyra prawdę mówi” to stwierdzenie możemy odnaleźć już w pierwszych wersach utworu Ignacego Krasickiego pt. „Do króla” daje nam ona dużo do myślenia. Na jej podstawie możemy wywnioskować, że satyra, mimo, iż jest gatunkiem literackim polegającym na ośmieszaniu i krytykowaniu ludzkich postaw, zachowań oraz poglądów politycznych, potrafi ukazać najszczerzą prawdę na temat opisywanego zjawiska. Czyżni to w bardzo specyficzny i odmienny sposób. Jednak nie tylko w satyrach autor ujawnił prawdę o problemach, z którymi borykali się ludzie i o samych ludziach, jako ich przyczynach. Do takich dzieł należą znane nam bajki, a także, najśłynniejszy utwór Krasickiego „*Monachomachia*”. Ignacy Krasicki wzbogacając swoje dzieła w różnego rodzaju środki wyrazu m.in.: dialogi, komizm, humor oraz wykrzyknienia i pytania retoryczne, a także karykatury i kontrasty starał się uwypuklić krytykę, co sprawiło, że stał się najwybitniejszym twórcą tego gatunku w literaturze polskiej. Tematyką podejmowaną przez autora w satyrach było przede wszystkim życie osobiste i polityczne ówczesnej szlachty. Przedstawił je m.in. w satyrach: „Do króla”, która choć nie wynika to z tytułu krytykuje szlachtę, „Pijaństwo”, w której autor ośmiesza stan nietrzeźwości oraz „Świat zepsuty”, gdzie Krasicki przedstawia złą, a raczej tragiczną sytuację w kraju, na zasadzie kontrastu z doskonałym światem przodków.

## **II.3 Przykład na satyrze Ignacego Krasickiego „Do króla**

W satyrze „Do króla” podmiotem lirycznym był szlachcic sarmata, który krytykował króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Utwór ten nie był jednak wymierzony przeciwko samemu królowi, lecz przeciwko ówczesnej szlachcie. Bowiem, ów szlachcic sarmata zarzucał władcy m.in., że jest Polakiem, jest młody, lubuje się w pięknej sztuce, pragnie „złotego wieku”, czyli dobrobytu dla kraju, ale przecież są to zalety prawdziwego, dobrego króla. Zarzuty szlachcica były, więc nieuzasadnione i nie miały pokrycia. W ten bardzo dziwny i przewrotny sposób autor ukazał prawdę o współcze-

snej mu szlachcie, która była zacofana, konserwatywna, a przede wszystkim zamknięta na zmiany i reformy, a także pozbawiona tolerancji do nowoczesności i postępu w n uce. Szlachta była pewna swojej wielkiej wartości, pozbawiona samokrytyki, pełna zazdrości, co w rezultacie doprowadziło do całkowitej izolacji i odrębności w sprawach publicznych.

#### **II.4 Przykład na satyrze „Świat zepsuty”**

W satyrze „Świat zepsuty” autor przedstawił konsekwencje złego postępowania ludzi, zepsucia obywateli i tragicznej sytuacji kraju. Kontrast jest tym wyraźniejszy, iż autor umieścił w utworze dzieje przodków, jako wzór doskonałości i świetności. Świat współczesny poecie był pełen nienawiści, zła, zdrady, rozpusty, chytrości, kradzieży, zbrodni i konfliktów, czego przyczyną byli oczywiście, żyjący w ciągłym zakłamaniu ludzie. Zaś świat przodków, to świat ceniący prawdę, dobro, odwagę, uczciwość, stawiający cnotę ponad resztę wartości. Autor jest przerażony sytuacją kraju. Uważa, że ten właśnie nierząd doprowadził do rozbioru Polski. Poprzez tę satyrę, autor ukazał najprawdziwsze wady ówczesnej społeczności, która bardziej ceniła dobro własne, niż dobro wspólne. Oskarżał ją o upadek moralny i o upadek kraju, gdyż wypaczyła ona ideały propagowane przez swych przodków i ojców. Uważał, że jeśli ludzie będą tak dalej postępowali, to dojdzie do całkowitego zatracenia jednostki ludzkiej i całego narodu.

#### **II.5 Przykład komizmu w komedii Moliera.**

Molier dbał o prawdę w swoim teatrze, ale także dbał o komizm. Musiał, więc wprowadzić do swoich refleksji, kiedy stawały się zbyt gorzkie elementy komiczne, które miały mimo wszystko śmieszyć albo, jeśli zaobserwowane wady ludzkie zawierały, choć odrobinę komizmu, powiększać go tak, aby się rzucał w oczy. Wyczuwa się to we wszystkich komediach, Moliera. Tematy ich nie zawsze są zabawne: przywary, wady, namiętności przedstawiane przez komediopisarza dręczą jednostki, rozbijają rodziny. Konsekwentnie szuka on śmieszności w ciemnych stronach ludzkiej duszy i ludzkiego życia. Godne uwagi jest mistrzostwo, z jakim potrafi zawsze wysunąć na pierwszy plan elementy komiczne. Nie należy jednak sądzić, że humor jego jest pozorny, powierzchowny. Przeciwnie, autor „Świętoszka” potrafi spontanicznie i po mistrzowsku podpatrzeć i ukazać śmieszne strony każdego typu ludzkiego i każdej sytuacji. Wesołość jego jest szczerą, mocną i prawdziwą. Jest to jedyny w swoim rodzaju komizm.

## **ROZDZIAŁ III**

### **Tragizm**

Tragizm to kategoria estetyczna oznaczająca nierozwiązywalny konflikt pomiędzy dążeniami jednostki a siłami zewnętrznymi (fatum, prawa natury) lub między różnymi wartościami, których nosicielem jest sama jednostka (uczucie i rozum), w każdym przypadku pozbawiona możliwości pomyślnego dla siebie wyboru, a tym samym skazana na klęskę.

Tragedia to jeden z podstawowych gatunków dramatu, obejmujący utwory, w których siłą napędową akcji jest konflikt tragiczny między dążeniami wybitnej jednostki a siłami wyższymi, zakończony klęską bohatera. Jego losy, naznaczone patosem, miały wzbudzać u widzów uczucia litości i trwogi prowadzące do przeżycia katharsis. Tragedia ukształtowana w literaturze starożytnej, genetycznie związana z uroczystościami ku czci Dionizosa, miała ściśle określone zasady kompozycyjne. Przeplatanie się pieśni chóru: stasimon, parodos, exodus, z dialogami postaci scenicznych (epejsodion), całość poprzedzona prologiem. Tematyka nawiązywała do wątków mitologicznych. Ewolucja tragedii prowadziła do ograniczenia roli chóru na rzecz akcji i dialogów. Klasyczną postacią nadali tragedii Ajschylos, Sofokles, Eurypides. Tragedia rzymska, oderwana od źródeł kultowych, realizowała cele polityczne, dydaktyczne, moralizatorskie. W literaturze nowożytnej do poetyki tragedii antycznej nawiązała tragedia renesansowa, tragedia klasycystyczna, w której nastąpiła kodyfikacja norm estetycznych trzy jedności, uwarunkowanie konfliktu tragicznego społeczeństwa statusem bohatera władca, bohater. Odmienny od klasycystyczny model tragedii ukształtowali XVI–XVII w. dramatopisarze angielscy i hiszpańskich. Decydujący wpływ na rozwój tragedii wywarł Szekspir, odrzucając rygory kompozycyjne i zasadę estetyczną jedności, łącząc elementy tragiczne z komicznymi, patos z groteską. W pierwszej połowie XVIII w. rozwijała się w Anglii tzw. Tragedia domowa, przenosząca konflikt tragiczny do rodzinnego środowiska mieszczańskiego, upowszechniona następnie we Francji i Niemczech przez D. Diderota i G.E. Lessinga.

#### **III.1 Przykład tragedii na lekturze „Antygona”.**

Za twórcę tragedii greckiej uznany został Tespis, wprowadzając pierwszego aktora, który podjął dialog z przewodnikiem chóru. Pierwszy z trójki wielkich tragików:

- Ajschylos wprowadził drugiego aktora, jednocześnie ograniczając rolę chóru. Sofokles wzmocnił dramaturgię akcji, wprowadził.
- Postacie kobiece i sceniczne dekoracje.
- Eurypides zaś wprowadził trzeciego aktora, monolog odsłaniający przeżycia wewnętrzne bohaterów i nieoczekiwane zakończenie dramatu.



Rys.3 tragedia

Szczególne miejsce w światowym dorobku dramaturgicznym zajmuje „Antygona” Sofoklesa. Jest to dramat o charakterze uniwersalnym, ponadczasowym, inaczej odczytowanym w każdej epoce. Polski przekład tragedii Sofoklesa pochodzi z 1875 roku. Przyjrzyjmy się, więc bliżej tej właśnie tragedii. Dla lepszego zrozumienia losów Antygony należy poznać losy Edypa i związanego z tą postacią mitu Labdakidów. Antygona jest, bowiem córką Edypa. Otóż królowi Teb, Lajosowi, wyrocznia przepowiedziała, że z woli bogów zginie z ręki własnego syna. A ten poślubi własną matkę, Jokastę. Gdy Lajosowi i Jokaście urodził się syn, okaleczyli mu nogi i porzucili w górach. Chłopczyka znaleźli pasterze, nadali mu imię Edyp i zanieśli do bezdzietnej królowej Koryntu. Gdy Edyp dorósł, wyruszył do Delf, by u wyroczni poznać imiona swoich rodziców. Po drodze Edyp napotyka możnego pana, którego dworzanie nakazują Edypowi przepuszczenie powozu. Wynika bójka, w której Edyp zabija nieznanego. Był to jego ojciec, Lajos. Rządy w Tebach obejmuje teraz Kreon, a w okolicznych górach pojawia się Sfinks o głowie kobiety, ciele lwa i ogonie węża. Sfinks pożera wszystkich, którzy nie potrafią rozwiązać jego zagadki. Kreon ogłasza, że kto rozwiąże zagadkę Sfinks, otrzyma królestwo tebiańskie i za żonę Jokastę, wdowę po Lajosie. Edyp rozwiązuje zagadkę i Sfinks rzuca się w przepaść. Edyp żeni się z Jokastą, która rodzi mu córki Ismenę i Antygonę oraz dwóch synów. Nad Tebami wisi jednak klątwa bogów, więc wezwano Terezjasza, wieszczka. Ten wyjawiał prawdę o Edypie. Edyp z rozpaczy wykłął sobie oczy i porzucił Teby, a Jokasta powiesiła się. Ród Edypa spotkało jeszcze wiele nieszczęść. Synowie jego Polinejkes i Eteokles wzajemnie się pozabijali, zanim bogowie cofnęli swoją klątwę. Tragedia „Antygona” nawiązuje do tych wydarzeń, gdyż rozpoczyna się rozmową Antygony i Ismeny o śmierci ich brata Polinejkesa, którego Kreon zabronił pogrzebać. Ismena lęka się naruszyć zakaz Kreona. Natomiast dla Antygony ważniejszy jest nakaz moralny oraz prawo boskie, zabraniające zostawić ciało zmarłego

psom i ptakom. Po tym prologu następuje pięć epejsodionów przerywanych pieśniami Chóru i zakończonych wyjściem chóru po końcowej pieśni.

### **III.2 Na czym polega tragizm głównej bohaterki książki pt „Antygona”.**

Antygona musi dokonać wyboru między dwoma racjami, z których obie są równie ważne i sprzeczne ze sobą. Jako kochająca siostra, wierna prawu boskiemu, czuje się zobowiązana do pochowania i uczczenia zwłok brata Polinejkesa. Jeśli tego nie uczyni, nie tylko ciało zmarłego zostanie pohańbione, lecz wg wierzeń religijnych Greków dusza Polinejka nie zazna spokoju. Z kolei, z drugiej strony Antygona wejdzie w konflikt z prawem państwowym, gdyż Kreon zabronił pod karą śmierci pochować Polinejkesa, uznając go za zdrajcę. Wybierając pomiędzy posłuszeństwem prawu boskiemu a rozkazowi królewskiemu, Antygona wybierze, zgodnie ze swoim sumieniem, prawo boskie i wypełni obowiązki siostry, kochającej zmarłego brata. Poniesie za to śmierć.

## **ROZDZIAŁ IV**

### **Ironia**

Ironia to kategoria estetyczna ukształtowana w kulturze starożytnej Grecji (np. ironia sokratyczna, ironia tragiczna), występująca w różnych funkcjach, satyrach, jako forma dowcipu, element stylizacji parodystycznej, drwina, której szeroki sens samodzielnej kategorii estetycznej nadali romantycy tzw. ironia romantyczna określała koncepcję postawy twórcy wobec świata, wyrażającą się w przekonaniu o dominacji fantazji twórczej, pojmowaniu aktu twórczego jako gry, w której zacieranie granicy między rzeczywistością a fikcją łączy się z poczuciem supremacji twórcy wobec dzieła. Znalazła wyraz między innymi w twórczości: A. de Musseta, H. Heinego, J. Słowackiego, C. Norwida.

#### **IV.1 Ironia romantyczna**

Wykształcona na gruncie filozofii i estetyki niemieckiego romantyzm. Koncepcja postawy artysty wobec świata, charakteryzowała się:

- Wielką przewagą czynnika podmiotowego nad różnymi przedmiotami subiektywnymi, obiektywnymi i twórczej fantazji nad rzeczywistością.
- Tym, że traktowano twórczość jako gry ujawniające przeciwieństwa rządzące bytem i sztuką, a pozwalającej na uzyskanie wobec niej dystansu. W czasie reguł literackich. Ironia romantyczna odpowiadała między innymi igraniem konwencjami utrwalonymi w tradycji literackiej i wartościami estetycznymi. Łączenie pierwiastków sprzecznych i dysonansowych, komicznych i tragicznych, wzniosłych i niskich, literackich i ludowych, realistycznych i fantastycznych, moralistycznych i libertyńskich. Ekspozowanie artysty nad dziełem, a bohatera nad przedstawionym światem. Koncepcje ironii romantycznej mają szczególne znaczenie w twórczości niektórych artystów.



Rys. 4 ironia

#### **IV.2 Ironia sokratyczna**

To zasada przeprowadzania dysputy, znana z postawy filozoficznej Sokratesa. Polega na tym, żeby zadawać pytania z pozycji człowieka naiwnego, nieuczonego o swojej niewiedzy. Ujawnia to powierzchwność racji twojego przeciwnika, sprowadzając go do absurdu. W końcu ułatwia odkryć prawdę.

#### **IV.3 Ironia tragiczna**

Jest to podstawowa kategoria estetyczna, która powstała na podłożu antycznej tragedii, ale teoretycznie utworzona w czasach nowożytnych. Określa działanie tragicznego bohatera, który swoimi czynami prowadzi nieuchronnie do katastrofy. Ironia tragiczna wynika z ostrego przeciwieństwa między świadomością bohatera a jego rzeczywistością, która przedstawia dramat i znana jest widzom. Ironia tragiczna znana jest ironią losu i rozszerzana na zjawiska z poza terenu sztuki. W przeciwieństwie do ironii jako rozwiązania stylistycznego określa się ją jako ironię obiektywną, realizującą się nie w konstrukcjach słownych, ale poprzez przedstawienie działań bohaterów. Ironię można też nazwać dramatyczną, losu, obiektywną.

## **ROZDZIAŁ V**

### **Piękno**

W encyklopedii piękno jest ujęte jako podstawowa wartościująca kategoria estetyczna. W estetyce rozumianej jako nauka o pięknie, piękno stanowi wartość naczelną. Jest to zespół cech: proporcja kształtów, harmonia barw, dźwięków, który sprawia, że coś się podoba, budzi zachwyt. Piękno to także wysoka wartość moralna wykazywana przez daną osobę. Pogoń za pięknem trwa od wieków. Świadczy o tym płaskorzeźba na grobowcu Ptahhotepa, przedstawiająca go podczas robienia pedikiuru. Dowodem tego jest też Kleopatra.

Ta starożytna królowa malowała sobie oczy barwnikiem ze sproszkowanych minerałów. W XVIII chęć stania się pięknym doprowadzała do różnych chorób, a czasem nawet do śmierci, ponieważ do wyrobu różu używano siarkę i rtęć. W XIX wieku kobiety, pragnące być chudsze ścisnęły się gorsetami z fiszbinów i stalowych drutów, co uniemożliwiało całkowite oddychanie. Już starożytni



Rys. 5 piękno przyrody

filozofowie starali się uchwycić, co można nazwać pięknem. Platon uważał, że „Co jest piękne, jest dobre”. Poeta John Keats twierdzi, iż „Piękno jest prawdą. Prawda jest pięknem”, a Anatol France pisze, że „Piękno jest wyrazistsze od samej prawdy”. W średniowieczu autorzy obrazów i poeci oddawali piękno w zupełnie inny sposób niż terażniejsi. Starali się oni uchwycić piękno Boga oraz osób i rzeczy znajdujących się w Jego bliskim otoczeniu. Ludzie, zwierzęta i rzeczy znajdujące się na ziemi były w tamtej kulturze pojmowane za brzydkie, gdyż nie mogły się równać z Bogiem, który był powszechnym obrazem piękna. W Tryptyku Hansa Memlinga „Sąd ostateczny”. Dawniej w Chinach dorośli krępowali małym dziewczynkom stopy, ponieważ w kulturze chińskiej kobieta, która miała małą stopę była uważana za piękną. Teraz jest to nielegalne, bo krępowanie stóp prowadziło do zapadania się ich podbicia, co powodowało charakterystyczny chód u Chinek.

Jedna z podstawowych kategorii estetyki, pojmowana na ogół jako pozytywna wartość estetyczna lub czasem jako pewien ideał estetyczny, historycznie ukształtowa-



ny i społecznie utrwalony, przyjęty w danej epoce jako obowiązujący kanon twórczości artystycznej. Pojęcie piękna w historii estetyki wykazywało ogromną zmienność, wieloznaczność. Typowe i często spotykane są określenia piękna jako obiektywnej właściwości przedmiotów, takiej jak np.: harmonia, symetria, proporcja, miara czy ład, swoista przyjemność wzrokowa lub słuchowa, stosowność lub użyteczność. W czasach starożytnych i w średniowieczu pojęcie piękna odnoszono głównie do natury, także do czynów ludzkich. Kalokagatia od G.W.F. Hegla wystąpiła tendencja, by odnosić je wyłącznie do sztuki, przy czym piękno artystyczne ujmowano zwykle bądź jako idealizację natury lub jej iluzjonistyczne przedstawienie, bądź też jako prawdę charakterów czy typów. W późniejszym okresie XIX w. piękno pojmowano często jako kategorię odnoszącą się do formy układów percypowanych zmysłowo i pozbawionych dysonansu. W XIX w. wyodrębniono również brzydotę jako osobną kategorię estetyczną, realizującą pewne wartości artystyczne, np. ekspresję, prawdę artystyczną, niebanalność. Współcześnie toczą się spory wokół materialnych treści piękna oraz związanych z nim zagadnień aksjologicznych. Z tego względu w dzisiejszej estetyce zamiast o pięknie mówi się raczej o wartości estetycznej lub artystycznej.

### **V.1 Uroda i brzydota świata jako kategorie estetyczne w utworach Żeromskiego**

Cechą świata Żeromskiego we wszystkich jego aspektach jest dwoistość. Na urodę i brzydotę ukazaną w utworach Żeromskiego składa się po pierwsze uroda i brzydota człowieka. Najdoskonalszym wyrazem piękna człowieka jest uroda kobiety. Portrety kobiece najczęściej widziane są oczyma mężczyzny. Portrety kobiet są pełne szczegółów, drobiazgowo: włosy, usta, zapach, ubiór, karnacja. Niekiedy w portretowaniu kobiet eksponuje pisarz cechę szczególną: Wanda Okrzyńska przy fortepianie? zwraca narrator na zmianę zachodzącą w Wandzie stajemy się świadkami niezwyklej przemiany Wandy przy fortepianie, staje się piękna poprzez swoją grę uduchowiona, skupiona. Narrator patrzy na jej twarzy. Ilekroć zwracała się do towarzysza gry, szczególnie błysk, połysk wyższej inteligencji, można by powiedzieć, że geniusz muzyczny płonął w jej oczach. Kobiety u Żeromskiego są uniezwyklnione, jest to bardzo charakterystyczny zabieg pisarski u Żeromskiego, jego bohaterki są niebosko piękne jednostkowo. Bardzo często posługuje się w opisywaniu kobiet silnie nacechowanymi emocjonalnie epitetami dają im niezwykłość. Zachowuje się jak malarz, maluje postać kobiecą tony, półtony, gra światła, kolory podkreśla delikatność, finezję kształtów jako istoty

niemal nieziemskie, żywe dzieła sztuki. Rzadko tego typu opisy pojawiają się w opisie mężczyzny, są raczej zdawkowe, pobieżne.

Brzydota to wynik rozpaczliwej i beznadziejnej wegetacji portret Obali („Zapomnienie”), Gibały („Zmierzch”), portret bezimiennego chłopca. „Zapomnienie” opis chłopca Obali i jego konia Kobylina przywiązana postronkami, chomąto wytarło jej sierść z szyi, wędzidło wgryzło wargi. Stara, znużona, nawet od niechcenia, odruchowo odgania gryzące ją gzy i baki. Chłop jak kobyła chudy, wyschnięty, niski. Włosy długie, nieczesane, bez połysku, wisiały w nich kawałki siana. Ubrany w zgrzebną koszulę i spodnie, na boso. Kolana dziwnie zgięte, dziury na kolanach. Wygląd nóg świadczył, że nigdy nie nosił butów. Chłop obdziera zabitego powstańca i niesie z radością łup do domu. Wielbił Boga za to, że w miłosierdziu swoim zesłał mu tyle żelastwa i kamieni. Posługuje się naturalistyczną techniką opisu dla sportretowania brzydoty, polega to na szczególnej rejestracji oznak wyniszczenia fizycznego, przedwczesnej starości. Podkreśla apatię, obojętność w spojrzeniu. Chłop, który ograbił Winnycha czołga się w obawie przed Moskalami, ale jego żądza jest większa niż strach. W podkreślaniu brzydoty człowieka wyraża się przejmujący protest przeciwko krzywdzie społecznej. Po drugie uroda i brzydota przestrzeni. Piękno Luwr, uroda wytworów ludzkiego geniuszu, wytwór rąk ludzkich Wenus z Milo, szklane domy piękno wizji, wszystko pogodne, ciepłe, przejrzyste. Obraz świat, w którym panuje piękno. W pokazywaniu piękna przyrody jest impresjonistą, ale korzysta z różnych technik. Pokazuje subtelne odcienie, efekty ciepłe i nasycę pejzaż osobistym widzeniem, odczuciami w rozdziałach refleksyjnych w „Ludziach bezdomnych”. Brzydota cywilizacji, natury świat posepny, ma wstrząsać ludami. Może to być wielka



Rys.6 brzydota

pustynna brzydota przestrzeń „Rozdziobią nas kruki i wrony”, pada deszcz wyjątkowo drastyczny. Pejzaż staje się jeszcze jedną osobą uczestniczącą w akcji. Cierpienie i zło jest wpisane w naturę świata. Natura u Żeromskiego współbrzmi z uczuciami bohaterów samotność Judyta wielka samotność rozdartej sosny. Brzydota świata u Żeromskiego to brzydota cywilizacji: dzielnic roboczych, Ciepłej, Krochmalnej oraz brzydota zagłębia Dąbrowskiego, fabryk. Nędzarka sprzedająca syrop w oblepionej szklance, że na jej widok dostawało się torsji. Sklepy, ulice z kupą błota i bawiącymi się na nich

dziećmi. Cierpienie na twarzach. Brud i nędza czynią życie nieludzkim. Żeromski śledzi objawy nędzy ze szczegółami: opisuje konkretne dziecko, dom, ulicę. Wydobywa brzydotę, nędzę, doprowadza do maksymalnego opisu detali. W opisach ludzi wynaturzenie, zdeformowanie fizyczne i psychiczne. Twarze dzieci chytne, doświadczone niepowodzeniami. Odrażające zachowania chora staruszka przywiązana w domu, bo jest niebezpieczna, a nie ma pieniędzy na leczenie w szpitalu. W technice opisu Żeromski zabiega tu o dokładność, beznamiętny, szczegółowy opis funkcją tego rodzaju opisu jest charakterystyka życia najbiedniejszych warstw społecznych. Szczególny zabieg u Żeromskiego to kontrast urody i brzydoty w jednym obrazie: ciało pięknej Ormianki na tle odrażających obrazów śmierci, Nawłóć i Chłodek uroda mieszkańców i świata inspirowanego mickiewiczowskim Soplicowem, patryjarchalne stosunki między państwem, a służbą, życie pasmo szczęśliwości, rytuał posiłków, świat tym bardziej piękny, że skontrastowany z rewolucją w Baku odrażający świat. Baku przed rewolucją piękne, szczęśliwe, po rewolucji staje się straszne, odrażające, terror, głód, nędza, krew na ulicach. Nawłóć skontrastowana z Chłodkiem pokazuje życie komorników, dziesiątkowanych przez choroby, nędzę tu brutalne prawa młodzi wynoszą starszych na zewnątrz by zmarli, świat ponury, posępny.

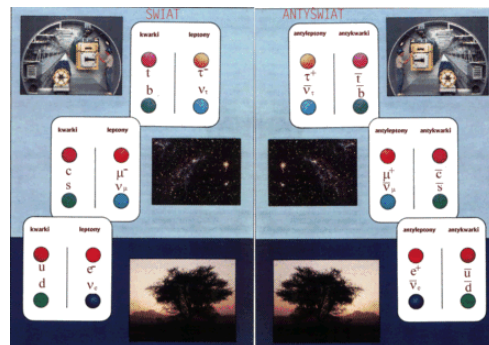
## **V.2 Harmonia**

Harmonia filozoficznie skutek doskonałego uporządkowania elementów jakiejś całości. Cecha piękna, w teleologicznych koncepcjach podporządkowanie elementów jakiemuś celowi. W koncepcjach pitagorejskich i platońskich istota piękna, określana jako wymierny liczbowo, proporcjonalny układ elementów pewnej całości. Według G.W. Leibniza ustanowiony przez Boga porządek, dzięki któremu monady działają w sposób uporządkowany, harmonia umożliwia odpowiedniość między treściami umysłu ludzkiego, a realnością. W estetyce oceniane pozytywnie współwystępowanie różnych elementów (np. barw, brył, dźwięków).

## **V.3 Symetria**

Symetria to cecha budowy ciała większości organizmów zwierzęcych. Symetria równoosiowa, czyli homoaksoniczna, cechuje niektóre niższe organizmy, np. ziarniaki mają one kształt wszechstronnie symetryczny, kulisty. Zbliżoną do poprzedniej symetrią wieloosiową, poliaksoniczną (środek symetrii i duża, lecz skończona liczba osi symetrii) odznaczają się np. promienice, słonecznice. Symetrią promienistą wykazują m.in.

jamochłony i szkarłupnie, ciało można podzielić na symetryczne części płaszczyznami biegnącymi wzdłuż jednej osi. Najpowszechniejsza jest symetria dwuboczna, czyli bilateralna występuje u większości tkankowców, organizm może być podzielony tylko na dwie części symetryczne, prawą i lewą, stanowiące swe zwierciadlane odbicie. Płaszczyzną symetrii jest płaszczyzna pośrodkowa, biegnąca wzdłuż osi długiej ciała.



Rys.7 symetria

#### V.4 Proporcje

Proporcje to sztuka plastyczna zespół ujętych liczbowo stosunków między częściami a całością dzieła sztuki. W sztukach plastycznych proporcje wiążą się z pojęciem harmonii, rytmu i ładu. W celu uzyskania takiego wrażenia estetyczne podejmowano próby ustalenia stałych reguł pomiarów i ich wzajemnych relacji. Przy ustalaniu proporcji punktem wyjściowym jest określenie jednostki miary. Różne systemy proporcji stworzono w starożytnej Grecji m.in. w architekturze w porządkach architektonicznych, w rzeźbie kanony Polikleta i Lizypa. W sztuce średniowiecznej stosowano bardzo smukłe proporcje postaci w architekturze sakralnej proporcje ustalano m.in. stosując zasady kwadratu lub trójkąta. Nauka o proporcjach rozwinęła się w okresie renesansu. Dążąc do ustalenia idealnych proporcji artyści szukali wzorów zarówno w naturze, jak i formułach mat. przejętych ze starożytności. Dopatrywano się analogii między proporcjami w architekturze i proporcjami ciała ludzkiego, szukając w nich stałych stosunków.

## **ROZDZIAŁ VI**

### **Groteska**

Groteska to literackie określenie szczególnego rodzaju komizmu, którego właściwością jest ostentacyjne odrzucenie przyjętych zasad prawdopodobieństwa, prowadzące do powstania zdeformowanego, niezgodnego z wizją zdroworozsądkową, obrazu rzeczywistości. Groteska występuje m.in. w twórczości ludzkiej, komedii gramatycznej. Współcześnie obserwuje się skłonność do traktowania groteska jako samodzielnej kategorii estetycznej, łączącej komizm z tragizmem, a także jako artystyczny wyraz określonej postawy światopoglądowej (antydogmatyzm, kreacjonizm, katastrofizm). Charakterystyczna dla groteski fantastyka przejawia się w kreowaniu kalekich, wynaturzonych, monstrualnych bytów. Groteskę cechuje ostra dysharmonia form i zasad konstrukcji np. łączenie motywacji baśniowej z naturalistyczną, współwystępowanie elementów tragizmu i komizmu, zespolenie jakości kontrastowych, m.in. piękna z brzydotą, patosu z trywialnością, służąca zwykle celom satyrycznych i parodystycznym, mogąca także prowadzić do odczucia grozy i alienacji.

## **Podsumowanie pracy**

Moja praca jest w pełni zakończona. Zawarłem w niej wszystkie ważne elementy i opisy na temat mojej pracy. Wyjaśniłem pojęcia i opisałem je w niektórych satyrach, a nawet w takiej lekturze jak *Antygona*. Wypisałem również porównanie Urody i brzydoty świata jako kategorie estetyczne w utworach Stefana Żeromskiego. Objąśniłem i krótko opisałem zwroty takie jak piękno, komedia, symetria, harmonia, proporcje i groteska. Powstawiłem też siedem ilustracji ukazujące różne kategorie estetyczne lub ich podrodziny.

## **Bibliografia**

- „Ironia i Harmonia” – Stanisław Barańczak, 1973r Wydanie I.
- Strony internetowe takie jak:  
<http://www.pwn.pl/>  
<http://pl.wikipedia.org/wiki/Ironia>  
<http://www.slownik-online.pl/>
- „Kultura” - Szkolna Multimedialna Encyklopedia 2004r. Ministerstwo Edukacji Narodowej i sportu PWN.
- „Literatura 2.0” - Multimedialna Encyklopedia, wydana w 1994 – 1997r RANGELSOFT & Lynx – SFT. Autor: Robert Grzegorzewski.
- Multimedialna Encyklopedia Powszechna – Edycja 2002.
- „Słownik terminów literackich”, Stanisław Sierotwiński wydanie IV, wydana w 1986r.
- Rysunki pobrane z internetu

**Spis ilustracji**

Rys.1 Estetyka.....	5
Rys.2 Komizm.....	8
Rys.3 Tragedia ludzka.....	12
Rys.4 Ironia.....	14
Rys.5 Piękno przyrody.....	16
Rys.6 Brzydota.....	18
Rys.7 Symetria.....	20